

Co to je filosofie a jaké je její poslání [FF UK]

Ladislav Hejdánek

jedná se o část původního dokumentu: Co to je filosofie a jaké je její poslání [FF UK]

◆ přednáška, česky, vznik: 25. 5. 1994

◆ lecture, Czech, origin: 25. 5. 1994

Co to je filosofie a jaké je její poslání [1994]

25. 5. 1994

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini Pro 3 preview]

Aby nezůstalo zcela nedotčeno to, co jsme ohlašovali na začátku: prostě filosofii budeme chápat jako myšlení, které je vnitřně strukturováno pojmy a pojmovostí. Pojmy a pojmovost jsou vynálezem řeckým. Pokud je najdeme někde jinde, tak je to vždycky tohoto původu. Není to tak, že by vznikaly věci různě. V myšlení je to podobné jako v biologické evoluci, až na jednu základní věc: aby filosofie vyhynula, tak nestačí, aby se přestalo filosofovat v nějaké společnosti; je vždycky otevřená možnost, že někdo zase naváže. Už filosofie téměř zahynula několikrát a vždycky se najde někdo, kdo na ni naváže a zase ji obnoví. To není možné ve světě živých bytostí, tam když vyhyne nějaký druh nebo rod, tak není cesta zpátky.

Možná, že po tom všem, co jsme za ty dva semestry udělali, by bylo dobré připomenout si ještě něco z toho, co jsme si už říkali a co jsme ještě minule neopakovali. Především, že filosofie je záležitostí myšlení. To je filosof důležité proto, že dneska se mluví o filosofii kdečeho. Víte, že navrhuju, aby se pro to užívalo toho termínu se Z, aby se to psalo se Z – filosofie fotbalu, filosofie penzijní reformy a podobně. To je se Z. Prostě si navykli lidi takhle hovořit, prosím, ale ať to nevydávají za *filosofia* v řeckém smyslu. To bychom se pak museli na to podívat, podívat se tomu na zoubek, jestli to opravdu je filosofické, jestli opravdu jsou schopni zpochybňovat své vlastní nápady, myšlenky, postupy myšlenkové a tak dále. Čili to necháme stranou.

Filosofie je v tomto smyslu skutečně záležitostí myšlení. Všechno, co tam ještě dalšího nějakým způsobem proniká, vždycky proniká přes myšlení. Nás nezajímá tedy třeba fyziologie myšlení, protože ta tam může do toho myšlení pronikat jediné přes myšlení o fyziologii, přes vědu, která se zabývá fyziologií myšlení. Jinak myšlení samo se nezabývá tím, jak vzniká. To není původně filosofický problém, jak vůbec je myšlení možné. Jak to, že když tady jsou jenom šutry a horniny a tak dále, jak najednou vznikne život, jak to, že ten život se vyvíjí takovým a takovým způsobem a posléze dojde na fyziologické úrovni až k tak komplikovanému nervovému systému a centru nervového systému, jako je mozek a tak dále. Toto není primárně záležitost filosofická, nýbrž teprve když věda, která se tím zabývá, něco říká a filosofie to podrobí reflexi. To jest myšlení.

Filosofie toto nemá jako svůj původní předmět, původní téma. Filosofie tedy začíná někde jinde. Jinak než mýtus, který nám říká, jak vznikl svět. To vám filosofie neříká. Kde by to věděla? Neví. A pokud má o tom nějaký obraz, tak je to díky tomu, že se nechá poučit současným stavem vědy a prověřuje to. Co by to znamenalo, kdyby to byla pravda, co by to znamenalo, kdyby to nebyla pravda a tak dále. Čili filosofie původně je záležitostí myšlenkovou, původně to je reflexe. Reflexe nějaké aktivity a touto aktivitou může být vlastní nebo cizí myšlení. A tedy také myšlení vědy, vědců.

A tím se pak dostává k tomu. Do jisté míry by se zdálo, že to může nasvědčovat koncepci, kterou před lety tady držel Tondl v době, kdy byl počítán k logickým pozitivistům nebo k neopozitivistům v rámci toho rozdělení těch nových marxistů, mladých marxistů v šedesátých letech, nebo už v padesátých, konec padesátých a začátek šedesátých let, kdy tady byly ty dvě marxistické školy nebo dvě linie, dvojí zaměření, kde hlavou toho antropologického zaměření byl Kosík a hlavou toho neopozitivistického zaměření byl Tondl. A Tondl napsal někdy v 66. nebo 67. roce náčrt, článek do Vesmíru, který doporučuju vaší pozornosti, kde vykládal o filosofii vědy, že nemá přístup ke světu samotnému, nýbrž její přístup ke světu je zprostředkován vědami. Filosofie nemá přístup k reálnému univerzu, nýbrž jenom k univerzu vědy, k univerzu vlastně konstruovanému vědou nebo vědami.

Do jisté míry to je pravda, zdálo by se. A zejména on si to usnadnil trošku toto tvrzení také tím, že mluvil o filosofii vědy. Že filosofie vědy je vlastně, dalo by se říci naším termínem, reflexí vědy, toho, co dělá věda. Nepochybně to k filosofii patří, ale redukovat filosofii na reflexi vědy je nesmysl, protože filosofie i bez vědy je schopna něco vědět o světě. Ale proč? Ne, že by sama měla k tomu světu přístup, nýbrž že ten člověk, který filosofuje, to jest filosof, ví o světě. Prostě není takového člověka, kterej by mohl být filosofem a přitom neměl žádnou zkušenost se světem. To znamená, jakási zkušenost je každému filosofovi vlastní, i když není zprostředkována vědou.

Na tohle poukázal zase Husserl, že jeho tvrzení je, že vědy konstruuji univerzum, což je zase trošku v blízkosti toho, co tvrdil Tondl. A že z toho ovšem nevyvodil, že filosofie je závislá na tomto médiu, na tomto zprostředkování ze strany vědy a vědců. Nýbrž naopak řekl, že musí být velmi opatrná, když se zabývá tímto univerzem vědy. Naopak je důležité se zabývat tím univerzem, jak je dáno filosofovi a filosofii bez zprostředkování vědy. Čili to, co říká věda, se nechává mimo; necháváme jenom platit to, co ví ten filosof bez vědy o světě. A tento svět, který filosof zná bez zprostředkování vědy, je – původně říká *Naturwelt*, přirozený svět, později říká *Lebenswelt*, což Patočka překládá jako svět našeho života.

Tento důraz na svět našeho života má jeden zvláštní aspekt. Za prvé, až na to, že je poněkud korigován – a ne vždy správným způsobem – tím, jak ve vědomí světa našeho života žijí druzí. Tato korektura je vlastně permanentní korekturou od nejprvnějších dnů dítěte, kdy je dítě stále korigováno nejbližším okolím. A kdyby nebylo korigováno, tak by se z toho asi nestal člověk. Čili patří to k věci. To je také důvod, proč se nedá mluvit o světu přírodním, *Naturwelt*, nebo přirozeném. Totiž tento původní svět je vlastně světem, který je korigován, upravován, restrukturován těmi úpravami díky té úzké společnosti, ve které dítě vyrůstá. Čili to znamená, že už to není *Naturwelt*. Skutečně je to lépe řečeno svět našeho života. Náš život je lidský život díky tomu, že kolem nás byli lidé, kteří nás brali jako lidi ještě než jsme lidmi byli, než jsme se lidmi stali.

Člověk, se kterým se nejedná jako s člověkem, se nestane člověkem. Samozřejmě to není dostatečná podmínka, ještě sám musí něco dělat, ale skutečně bez této podmínky ani sám to nebude dělat. Určitá závada, to spoléhání na *Naturwelt*, respektive *Lebenswelt*, spočívá v tom, že tady zůstává cosi jako taková nepřekročitelná subjektivita. To je to, na co ukazovala ta Uexküllova škola, co jsme také trochu zmiňovali. Totiž, že každé zvíře, a nakonec každá rostlina, každá živá bytost, žije v jakémsi svém světě, což není ten svět, jak my jej objektivujeme vidíme.

My dovedeme popsat, jak určitá rostlina, třeba nějaký kaktus, žije na pokraji pouště, kde už jiné rostliny nemohou žít. Jakmile ten kaktus dáme někam, kde už rostliny jsou schopny žít, tak ten kaktus tam prostě nevydrží, protože ty ostatní rostliny ho přerostou, zlikvidují, prostě mají tolik síly, že on tam neobstojí. Ten je adaptován na tak obtížné podmínky, kde ty jiné rostliny neobstojí. Takže on tam má dost životního prostoru k tomu, aby se za určitých podmínek tam udržel. Nemůžete být uprostřed pouště, poněvadž tam například už nejsou ani mouchy, takže by to neopylily a on by neměl semena a tak dále. I kdyby se tam vyskytl, tak to také nemá perspektivu. Musí to být někde tam. My můžeme tedy popsat, v jakém svém okolí ten kaktus je schopen přežít, uchovat si svou existenci a nebýt vytlačen jinými úspěšnějšími.

Ten důraz na ten takzvaný vlastní svět, čili osvojený svět – což je něco, co jsme si ukazovali na těch rybičkách v akváriu, jistě se pamatujete – ten se nazýval u Uexkülla *Umwelt*, což dneska už skutečně znamená něco jiného, to je spíš prostředí nebo něco takového. A ten jeden žák Uexküllův navrhl, aby se tomu říkalo *Eigenwelt*, což Patočka, když referoval v České mysli o té knížce toho Petersena, toho žáka Uexkülla, přeložil poprvé snad v češtině jako „osvětí“. Používáme tedy termínu osvětí proto, abychom zdůraznili rozdíl mezi tím, co můžeme konstatovat dívající se jako lidé – co můžeme

konstatovat jako to, co nějaký organismus obklopuje, co představuje jeho okolí, co je kolem něho jako fakta, jako předměty – a abychom tedy od toho odlišili to, co pro ten organismus z jeho stanoviska je důležité. To jest, čemu věnuje pozornost, na co reaguje.

A to nejenom aktivně, ale třeba celým vývojovým trendem. Třeba samozřejmě kaktus asi nereaguje na poušť samo o sobě, ale je sám jakýmsi výsledkem jakéhosi reagování, přizpůsobování se té poušti někde, kde teprve začíná, kde to není ta rozsáhlá naprosto bezvodná oblast. Kde prší třeba; takový kaktus je schopen žít i v místech, kde třeba prší jednou za dva, za tři roky. To je ta mimořádnost, která vyřazuje z konkurence ty ostatní rostliny. Tedy důraz Husserlův na *Lebenswelt*, na svět našeho života, který vlastně je jakousi analogií, jakousi obdobou osvětlení v tomto smyslu, dovoluje zjišťovat jakési paralely mezi myšlením biologa, respektive etologa, a mezi myšlením filosofa. Zároveň nás ale upozorňuje na to, že tady vlastně nejde jenom o to okolí původní, nýbrž o to faktické okolí. A faktickým okolím člověka není příroda. Tedy přírody v tom faktickém okolí třeba pro nás, kdo žijeme ve velkém městě, je pomálu. My žijeme vlastně v prostředí, které je zcela nepřirodní a kde ty zbytky přírody musí být pečlivě chráněny. Dokonce i stromy v sadech musí být pod dohledem a ošetřovány a udržovány. Prostě tady sady nemohou být ponechány sobě, protože člověk by je zničil nebo tím či oním způsobem poškodil.

Ale to neplatí jenom takhle, že to je udržováno. To prostředí, to přírodní prostředí, takzvaný ten *Naturwelt*, se vlastně pro člověka, zejména v civilizacích a v těch velkých centrech, stal vlastně světem nepřirodním, nikoliv přirozeným, nýbrž *unnatürlich*, *nicht natürlich*.

A navíc ta věda se tam prosadila. Čili postavit *Lebenswelt*, původně *Naturwelt*, proti tomu světu vědeckých konstrukcí není možné, protože ty vědecké konstrukce pronikly do našeho *Lebensweltu*. My všichni jezdíme metrem, tramvají a autobusem a kolem nás nejenom jezdějí, ale smrdějí všechny možné auta, autobusy a tak dále. To je náš život.

Tedy tady se vlastně ukazuje, jak ta důležitost toho, že to je původní, vůbec odpadla. Člověk už je adaptován na civilizaci a bez té civilizace by neobstál. Nikdo z nás by asi neobstál jako Robinson. Já se obávám, a ještě navíc Robinson by tam neobstál, kdyby si nevytáhl z toho vraku nejrůznější potřeby, které mu ten život usnadnily. Skutečně být vysazen na ostrově, kde nemám vůbec nic, já se obávám, že bychom moc nepřežili. I kdyby tam nebyla tak velká zima, že bychom zmrzli. Prostě my už jsme adaptováni na tu civilizaci, my už ani neumíme si udělat boty a ušít si šaty a tak dále, zejména když nemáme z čeho a musíme to nejdříve ulovit, nějakou kůži, vydělat a tak dále. Prostě my už nemůžeme mluvit o nějakém původním stavu.

Člověk je bytost, jejíž svět není přírodní, přirozený, jejíž svět už je světem jeho života a ten život musíme chápat jinak. A v tom životě už ta věda je prosazena, ta věda už tam nějak je. Čili problematičnost toho vytěsňování všeho, co říká a dělá věda, je trochu problematické, je jenom abstraktní, je možné jenom v představách. Fakticky naše zkušenosti odmalička, zkušenosti dětí odmalička, jsou plné vztahu k technice a vědě. K výsledkům vědy samozřejmě.

Čtyřleté, pětileté děti už dneska si hrajou pomocí počítačů. To je jejich *Naturwelt*, tedy to je jejich *Lebenswelt*. Oni už se vyvíjejí pod tlakem a pod atraktivitou těch vědeckých vynálezů. To je tedy problém toho světa, jak si představuje Husserl, toho světa, k němuž se má ta filosofie vztahovat, k němuž se má odvolávat. K těm základním zkušenostem, které ještě nejsou ovlivňovány vědou, těmi jejichmi konstrukcemi a tak dále. Nic takového není možné. Je to vlastně jakýsi mýtus, že by to šlo. Nicméně ta metoda je užitečná, ale toto musíme vědět, že tedy dělat z toho filosofii nelze. Protože to má tuto základní vadu.

A jak to vypadá s tou myšlenkou Tondlovou? No, protože se naše základní zkušenosti odmalička týkají nejenom přírody, nýbrž také těch druhých lidí, tedy společenství lidského, a taky techniky, která to ovlivňuje. Tak můžeme říct jednu věc, že teda věda není tím zprostředkovatelem zkušeností o světě, nýbrž věda je součástí toho světa, s nímž dítě odmalička má jakési zkušenosti, aniž by musely být něčím zprostředkovány.

Ta věda se stává součástí toho světa, s nímž má dítě odmalička své vlastní zkušenosti. A to znamená, tyto vlastní zkušenosti se světem a také s tou vědou, která je součástí světa, mohou být zdrojem filosofování a také předmětem filosofické kritiky. Není tomu tak, že filosofie i pokud jde o vědu, tedy o to, co říká věda, že by byla filosofie závislá na zprostředkování vědy jako oboru. Poněvadž každé dítě odmalička se s určitými produkty vědeckého myšlení a technické práce setkává a má s nimi základní, dokonce předfilosofickou a *eo ipso* také předvědeckou zkušenost.

Čili chyba těchto tvrzení je metodická. Jsou tam teoretické zkratky. Představa, že filosofie si musí nechat zprostředkovat nějaké zkušenosti vědou a že není schopna se vztáhnout k univerzu samotnému, je nesmysl. A to i v případě, že se mluví o univerzu jak jest. Což nikdy pozitivista neřekl. Čili to jenom pro ten případ, protože i k tomu jak jest se filosofie může dopracovávat bez prostřednictví vědy. Naopak dokonce musí se k tomu dopracovávat bez prostřednictví, i když o tom zprostředkování třeba ví a může s tím mít zkušenosti, protože musí tu vědu držet pod kontrolou, pod svou filosofickou kontrolou.

Čili tato závislost základní tady není metodická. Filosofie si nesmí nechat říkat něco od vědy, aby to nemohla podrobit kritice, nýbrž naopak to kritice musí podrobit, poněvadž filosofie v zásadě není žádným poznáním, není žádným kladením tezí, poznatků, soudů. Filosofie je tázáním. Filosofie je otvíráním problémů. Filosofie je kritickou reflexí. Jednak kritickou reflexí svého vlastního počínání a počínání člověka, který je ještě předfilosoficky a předvědecky aktivní, ale také je kritickou reflexí toho jeho myšlenkového postupu už pojmy a pojmovosti ovlivněného tak, že se stává myšlením filosofickým nebo vědeckým.

Z toho všeho vyplývá, že filosofie není žádné učení o něčem. Filosofie také nemůže považovat za svůj cíl vypracování nějakého filosofického obrazu světa. Vědecký obraz světa není možný, to jsme si už říkali, protože neexistuje žádná věda vůbec. Každá věda je nám v nejlepším případě schopna líčit něco o nějakých aspektech nebo složkách světa, ale neexistuje věda, která by nám mohla říct něco o světě vcelku. To byl základní rozpor toho, o čem mluvili marxisté: vědecký obraz světa prostě není možný. Pokud je to vědecké, tak to nedojde k obrazu světa, ke světu. A pokud je to obraz světa, nemůže být vědecký, jenom nevědecký je možný.

Tohle můžeme vyloučit, ale teď dokonce ani filosofický obraz světa není cílem. Ten filosofický obraz světa sice filosofie vždy znovu musí rozvrhovat, ale jenom jako na zkoušku. Jenom jako prostředek, předpoklad, umožnění dalšího tázání. Tedy veškeré obrazy světa, které filosof líčí, jsou jenom nahrazenými obrazy, které něco dalšího umožní. Ale cílem filosofie není žádný systém vědecký, logický, ani systém nějakých apriorních předpokladů, ani systém, který by popisoval nebo vysvětloval, uchopoval myšlenkově či pojmově svět v jeho nejzákladnějších rysech, aby se nedotýkal detailů, aby byl založen na obecnostech a tak dále. Nic takového není a nemá být cílem filosofování. Filosofování je určitá pro člověka naprosto nezbytná myšlenková aktivita, která když chybí, tak se člověk nemůže dostatečně stát člověkem.

A je to spíše takový paradox nebo ani ne paradox, snad paralogismus, je to jakýsi vnitřní rozpor ve filosofii, že člověk bez filosofie vlastně nemůže být pořádně člověkem, a na druhé straně, že filosofie je tak náročná disciplína, že málokdo se jí může věnovat naplno. Tento rozpor musíme inkorporovat do toho základního konceptu, co to je filosofie, a vědět, že navzdory tomu, že filosofie je velmi

náročná disciplína, která vyžaduje od těch, kteří se této disciplíně věnují, skutečně detailní až laboratorní techniku myšlení, tak že zároveň ta filosofie nemá za svůj cíl a nesmí si za svůj cíl stanovit ponořit se do laboratorních myšlenkových prací. Nýbrž že občas musí odtamtud vylézt a říkat něco, co napomůže i lidem, kteří se životně nevěnují filosofii, aby se stávali lidmi.

A to teď říkám takovým tvrdým způsobem. Zároveň to znamená, že filosofové se musí snažit o to, aby filosofie nejenom odstrašovala. Odstrašovat je potřeba adepty filosofie, kteří si myslí, že na to stačí ty laboratorní přesné práce dělat. A prostě si to zredukuje na něco a sami sebe považují za filosofy. To je velmi nutné, takovéhle adepty, kteří chtějí vlastně z filosofie udělat jakousi uzavřenou, omezenou disciplínu a v té se pak dobře vyznat, je potřeba odrazovat. A když už jsou talentovaní, tak je spíš odkazovat k nějakým vědeckým disciplínám, ať nám tady nekazí pojetí toho, co to je filosofie. Když jsou talentovaní. Když nejsou talentovaní, tak je to hrůza sama a potom je lépe je nějak odradit vůbec.

Ale musíme zároveň vědět, že nesmíme odrazovat nefilosofy. Že nemůžeme předstírat, že filosofie je nějaká tajemná věda, jakási věda pro vybrané nebo nějaká disciplína pro vybrané, nýbrž filosofie je povinná také jednoduše se vyslovovat k základním životním záležitostem. A je třeba vzít v úvahu, že něco takového jako filosofie prostých lidí existuje, i když to není normativní záležitost, přece jenom je to pro každého i velmi expertního filosofa příležitostí ke konfrontaci, k ověřování, jestli sám díky tomu, že se pohybuje na těch pojmových konstrukcích, jestli se sám příliš nevzdálil lidského života.

Filosofie se skutečně musí nejenom dotýkat celku veškerenstva, ale musí se také týkat celku lidského života a musí se týkat také života prostého. A také filosof musí žít nějak jako prostý člověk. Nemůže jenom být filosofem. Jinak by zahynul. Samotného myšlení se nenají a kromě toho víme z křesťanské tradice, že existuje také formule, že pečlivým myšlením nepřidá člověk k postavě své loket jeden. Že tedy myšlení je něco částečného, že to není plný život. A filosof musí plně žít, jinak je špatný filosof.

Takže tohleto jenom zdánlivě vypadá jako paradox. Pravda je, že filosofie je náročná disciplína a zároveň to nesmí být jenom náročná disciplína. Nemůže to být něco jako kvantová teorie nebo Einsteinova teorie relativity nebo něco takového, čemu rozumí pár lidí na světě a ostatní jenom používají výsledků této vědy. Je potřeba orientovat lidi. Filosofie je tady kvůli lidem, kvůli nefilosofům. Není to něco, co má svůj cíl samo v sobě. Jinak řečeno, není to ten plný život. Ale má svou odbornost a ta odbornost nemůže být relativizována. Prostě jenom žvanění nemůžeme do filosofie připustit. Na druhé straně nemůžeme ve filosofii připustit jenom takové ty specialisty, kteří se zabývají nějakou omezenou záležitostí, vědí kde co, dokonce i snad umějí myslet, ale jinak jsou úplně cizinci v tom lidském světě a v lidském životě.

To patří ještě k té druhé stránce: nejenom co to je filosofie, ale jaké je její poslání. Její poslání je zejména v naší době, která sice momentálně v těchto letech není snad docela ve svých rysech zřetelná. Vy víte, že celá řada filosofů, ale také teologů poukazuje na to, jak falešné byly představy, že ta sekularizace proběhla a že z náboženskosti, náboženství, religiozity vlastně nic nezbylo. Nýbrž teď říkají: vidíte, nová vlna tady je, prostě religiozita je něco základního, člověk se bez ní tuším obejít nemůže a tak dál. Ať už je tomu jakkoliv, filosofie je ze dvou důvodů neprůstřelná, nebo by měla být neprůstřelná těmito argumenty.

Filosofie, evropská filosofická tradice, je vlastně jakousi kombinací, či lépe synkrezí, srůstem, syntézou dvojího zápasu s mýtem, respektive proti mýtu, a také proti religiozitě, která v tom je nějak zakotvena. Proti mýtu je především filosofie řecká, která se proti mýtu staví ve jménu logu. Jedinou výjimkou je Platón, který má za to, že *mythos* je někdy nezbytný, když ten *logos* nevyhovuje. Nikde není řečeno, že to chápal jako věčnou záležitost; můžeme to klidně historizovat a říci, že do té doby, než ten *logos* zcela zvítězí, tak občas bude potřeba si vypomáhat mýtem. Takto je také možno

Platóna interpretovat, tam není opory pro to, že by to byla věčná záležitost. Zejména když chceme Platóna dneska aktuálně interpretovat, jak to dělají různí, co navazují na Platóna, takoví ti noví platonici, tak ti už opravdu od té metafyzické stránky, od toho metafyzického důrazu na jakousi neměnnost, věčnost a tak dále zcela upouštějí. Proč bychom to my měli zachovávat právě u toho mýtu.

Filosofie však, evropská filosofie – a jinou neznáme, zatím se neustavila nějaká jiná, jsou jenom jakési filosofické náběhy, filosofické pokusy o interpretaci nefilosofických moudrostí v jiných světech a ty používají nejenom terminologie, ale zejména pojmů té řecké filosofie, čili žádná jiná zatím vynalezena nebyla – v této evropské filosofii se ještě uplatňují důsledky druhého typu zápasu s mýtem a proti mýtu, s religiozitou a proti religiozitě, která je daleko zřetelnější. Tahle orientace, ta fronta proti mýtu a proti religiozitě, je daleko výraznější v té hebrejské tradici, která měla skrze křesťanství obrovský vliv na evropskou filosofii. A tedy to je druhý moment té protimytické orientace, která je úplně jiného typu. Zatímco Řekům vadila narativita mýtu a takové to povídání, žvanění o bozích, jako pohádky, bajky všelijaké vymyšlené a tak dále, jak se k tomu stavěli filosofové, tak v této druhé tradici, která zápasila velmi úporně a mnohem principiálněji proti mýtu a mytické orientaci, je důraz kladen na orientaci ve světě časovém, tedy orientaci v čase.

A teď právě ve světle této druhé fronty, tohoto druhého světodějinného zápasu proti mýtu, se ukazuje ta řecká fronta jako polovičatá. Jako ne dosti radikální, protože tam se bojuje proti narativitě, ale orientace na *archai*, orientace na počátky, je vlastně jenom racionalizovanou orientací na archetypy. *Arché* je to, co vždycky bylo a proto je a bude. Pokud vůbec čas není zlikvidován jako v elejské škole – nikdy nebyl, nikdy nebude, to, co jest, vskutku jest, nikdy nebylo, nikdy nebude, vždycky jest. Tam je úplně ten čas zlikvidován. Tedy i když není zlikvidován, protože tohle by byl okamžitý konec filosofie, vykrvácení filosofie, tak přece jenom ta orientace na naddějinnost, nedějinnost, nadčasovost, nečasovost je převažující. Ta pravá skutečnost není podrobena času, to je mimo čas. Pravá skutečnost je neměnná, nedějinná, časem se vůbec nemění, je věčná.

Toto je orientace filosofie řecké a je to orientace potom také filosofie evropské, zejména po celý středověk. Prakticky všude. I když vlastně ten středověk, zejména ten na Aristotela navazující středověk, navazuje na myslitele, který ačkoliv má formule, které jsou jasným dokladem toho, co jsem právě řekl, tak se přece jenom neobvykle důkladně zabývá problémy pohybu, problémy vznikání a zanikání. Neobvykle ho to atrahuje, jediného z těch filosofů řeckých. Čili v tomto smyslu Platón je jedinečný v tom, že mýtu ponechává jistou funkci, a Aristoteles je jedinečný v tom, že ačkoliv teoreticky říká, že o tom, co se mění, není možná žádná pravda – pravda je neměnný soud, není možná žádná věda – tak se tím pořád zabývá. Skutečně, ten myslitel se nejvíce zabývá tímto problémem. A navíc v jeho vlastním systému pohyb má obrovskou funkci, důležitost. To není jenom nějaký zájem z úžasu, zájem z nějakého marginálního nápadu, ne, pohyb má u Aristotela obrovský význam. Jeho filosofie je nemyslitelná bez pohybu a jeho funkce. Základní funkcí pohybu u Aristotela je přechod mezi možnostmi a skutečnostmi. Bez pohybu se žádná možnost nemůže stát skutečností.

Tedy to je ta druhá věc a celkem je potřeba ocenit, že právě myslitelé křesťanští nedopustili, aby upadl do zapomnutí nebo do nějaké pokleslosti právě Platon a později Aristoteles. Že tedy vlastně křesťané zachránili filosofii. Musíme to vzít vážně. Je to kvalita křesťanská. Je to zásluha křesťanů, neboť my víme, že islámu, který také navazuje na hebrejskou tradici jiným způsobem a kde dokonce v jedné době obrovského úpadku došlo k rozkvětu umění a věd, takové podmínky, takové předpoklady, takovou svobodu – proto říkám svobodu, protože se to stále líčí, jako že ve středověku ta svoboda myšlení byla strašlivě potlačena – ať tomu bylo jakkoli, jak se nám to zdá dneska, tak islám nedokázal umožnit nebo dokonce inspirovat filosofii, aby se vyvíjela dlouhé věky tak, jako to dokázalo křesťanství.

To, že filosofie nevyhynula, že se nestala jenom takovou několik set, nepříliš mnoho set let trvající epizodou jako v islámu, aby se stala záležitostí, která je neodlučitelná, neodmyslitelná od evropské kulturní, duchovní a myšlenkové tradice, ten rozdíl musíme vzít vážně. Podobně to ani nedokázali Židé. Židé si filos zakládají na své tradici a dělají, co můžou, aby ji udrželi, a skutečně přes nesmírné potíže, přes takřka fyzickou likvidaci, ke které došlo mnohokrát, ale zejména v té poslední šílené epoše od vítězství Hitlera ve třiatřicátém roce, od těch prvních pogromů až po ty likvidační akce těch koncentráků a likvidačních táborů, Židé nedokázali – ačkoliv měli v minulosti některé vynikající myslitele a dnes mají také – vytvořit předpoklady pro filosofii svého druhu.

I ti vynikající filosofové židovští nebo židovsky orientovaní, respektive na židovské kořeny navazující, které musíme brát v úvahu zejména z doby před první světovou válkou, po první světové válce i současné, tedy zejména ve dvacátém století, kteří dovedou neobyčejně hluboce ukazovat, vyjevovat některé vady u těch současných evropských filosofů, těch filosofických špiček – tito Židé nebo na židovskou tradici navazující myslitelé to dělají zase jenom za pomoci, na základě té evropské křesťanské tradice.

I když to není křesťanské – co to je křesťanství je další věc, co bychom museli rozmyslet. Tady já nemyslím na žádnou konfesní orientaci, nemyslím na žádné teologické směry, já teď tady myslím na ten prostý fakt, že Evropa bez křesťanství je nemyslitelná a že její vývoj musíme vzít vážně jako důsledek toho působení křesťanství jako fenoménu historického. Teď nechám úplně stranou všechno další. Prostě tento fenomén vlastně zatím v dějinách jako jediný historický fenomén představoval bázi, na které se filosofie dlouho může vyvíjet. To je pohled, který nebývá zdůrazňován, většinou se to líčí tak, že se filosofie musela prosazovat proti tomu trendu a že musela usilovat o osvobození, o sekularizaci, o to, aby nebyla pod doménou, pod dominací teologie. To jsou všechno marginální záležitosti. Důležité je, že v tomto světě filosofie, která vznikla úplně jinak a na jiných principech, se proměnila v důsledek křesťanství, aniž by uhynula.

Křesťanství dovedlo inspirovat evropské myslitele, ovlivnit je tak, že dnešní filosofie není pouhým pokračováním řecké filosofie, je to něco, co se liší. Dokonce ta řecká filosofie je čím dál více problematictější v rámci toho vývoje. A křesťanství dovolilo, ne jenom dovolilo, ale dokonce inspirovalo tento vývoj tak, že filosofie je touto pozoruhodnou disciplínou, tak zvláštní, tak jinou, než jsou vědy, i když ty vědy vznikaly nějak v souvislosti a ty vědy se nemůžou bez filosofie obejít, ať to vědí nebo nevědí. A tato disciplína tady má svou jakousi základnu, svou oporu v tom fenoménu křesťanství, v té evropské křesťanské tradici.

A musíme o tom křesťanství mluvit, protože bez té synkreze v rámci teologie, bez toho pokusu o syntézu, o obranu – na jedné straně obranu toho myšlení hebrejského a potom zejména, jak se říkalo, ježíšovského křesťanského – tedy obranu proti těm mýtům, které pronikaly znova, které si už osvojily dokonce jistou zdánlivou filosofičnost, pseudofilosofičnost, a které ohrožovaly křesťanství, se ubránili. Ti křesťané se ubránili právě tím, že oživil Platóna a oživil později Aristotela. Že tedy tito myslitelé zase začali žít, že jejich myšlenky byly živé, že byly aktualizovány, byly oživeny. Toto oživení, to je cosi velkého, co musíme vzít vážně.

No a má to taky své důsledky pro dialog jednak těchto tří směrů základních, jak se říká ta tři velká monoteistická náboženství, kde se celý zájem orientuje jakoby na něco jiného, ale my filosofové to musíme vidět jinak. Nám ani nejde o to, jestli to je monoteistické nebo ne, nám jde o to, že z těchto tří velikých kulturních a kultických tradic a směrů je křesťanství mimořádné právě proto, že se dovedlo obohatit filosofii a že dovedlo té filosofii dát jakési živiny ze sebe, takže tohle myšlení hebrejské a křesťanské vyvinulo jisté formy, kterých by jinak nebylo, a tyto formy přežívají. Tyto formy fungují, i když v sekularizované podobě. A to znamená, že ta filosofie dneska tady je živá.

Navzdory všem peripetiím, navzdory všem krizím a já nevím čemu. A tato filosofie vlastně navazuje, měla by vědět, že navazuje, musí navazovat, na tyhle ty dvě fronty protimytické. Čili všechno, co dneska chce oživit mýtus, co chce remytizovat, co chce renaratizovat nějakým důkladným způsobem. Ne jenom poukazem k tomu, že také jako Platón říká, že občas ještě ten logos nám nedovolí a občas ještě sáhneme k tomu mýtu, ale tak, že ho budeme mít pod kontrolou, pod supervizí logu. Proto tam stanovuje theology jako cenzory toho vymyšlení správných mýtů a vykládání správných mýtů dětem. A ještě rovnou dětem filosofie nejde, tak ale aby to byl správný mýtus a tak dále.

Čili je to koncepce, kde mýtus ještě má jakousi zbytkovou funkci a můžeme to chápat historicky. Já jsem pro, všechno je historické, takže to je jenom dočasná záležitost, to opravíme v tomto smyslu nebo upravíme, reinterpreтуjeme Platóna. Může ještě se s tím, ale je to jenom cosi pomocného, jenom cosi okrajového, protože ten logos není ještě úplný, úplně dokonalý. My už dneska víme něco z toho, co je základem té nedokonalosti nebo aspoň jedním z prvků, jedním ze zdrojů té nedokonalosti, to je to předmětné myšlení. A víme tedy, jak se pokoušet zase nějak ještě upravit tu filosofii ještě víc k tomu, aby dovedla být vhodnou reflexí, aby její výbava myšlenková, pojmová, byla vhodnější pro reflexi jiného životního stylu, jiné životní orientace, než byla ta řecká.

Poněvadž řecká filosofie je původně vlastně reflexí určité řecké orientace životní a ta byla jiná než ta hebrejská a než se potom stala ta křesťanská orientace. Dneska jde o to najít vhodnější způsob myšlenkového zpracování, myšlenkové práce na reflexi toho nového způsobu života, a vlastně toho běžného, nýbrž toho nejlepšího, těch elitních forem evropského způsobu života, ne těch, které musíme odmítnout, nýbrž těch, které považujeme za perspektivní. Aby se stala vhodnou reflexí, vhodnější reflexí, než byla ta tradiční řecká filosofie. Která se evidentně na to nehodila. Naproti tomu zatímco na té hebrejské straně ta orientace životní zvítězila, poněvadž my všichni Evropani jsme vlastně orientováni jinak než Řekové v tom, že pro nás to nejdůležitější je v budoucnosti.

Pokud nejsme oslabeni. Víme, že právě lidé, když jsou z nějakých důvodů oslabeni, tak se začínají zase děsit budoucnosti. Obavy z budoucnosti mají lidé nějak oslabení. Protože budoucnost, to není pro každého. Budoucnost je doménou lidí statečných, jak říká Rádl. Kdo se prostě bojí, tak se té budoucnosti bojí a teď je třeba se orientovat tak, abychom se budoucnosti nebáli, ale právě od té budoucnosti čekali to rozhodující, pozitivní. Spolehli se na to, že právě z budoucnosti přichází to pravé a ne z minulosti, anebo pak tím se osvobozujeme od té minulosti. Aniž bychom ji nechávali jenom nedotčenou, my musíme vědět, že kdo se neosvobodí aktivně orientací do budoucnosti, kdo se neosvobodí od té minulosti, tak že ji vleče s sebou a není jiné cesty.

Tedy filosofie, která je také orientována do budoucnosti, pro kterou čas a zejména budoucnost jako základní dimenze časová se stane tím rozhodujícím. Tuto filosofii ještě nemáme. My se musíme o ni pokoušet. Ale je to něco, v čem už jsme trochu orientováni, to není úplný zmatek. My už máme na co navázat. My už máme jakousi představu, jak by to mělo být. My už jakoby začínáme tušit, jakou strategii to od nás vyžaduje. My už můžeme začít prvními kroky tu strategii příštího myšlení na dlouhé věky, možná na tisíc let, už tak trochu připravovat. Právě když si toto uvědomíme.

Jenom obrovským nedostatkem, nebezpečím, dokonce teda vysloveným ohrožením jsou takoví ti filosofové a pseudofilosofové, kteří si toto nechtějí uvědomit nebo neuvědomují a kteří jaksi v té situaci, kdy dochází k jakési plastičnosti a k takové nejasnosti situace jakoby, kdy zaběhané stereotypy se rozbíhají, kdy přestávají fungovat, kdy se nám zdají být nahodilými záležitostmi a jiné se nám zdají jako vhodné k tomu, že bychom si to nějak vybírali, kombinovali podle okolností, podle situace a nikoliv teda promyšleně, v této situaci nám zpochybňují některé pohledy, kdy říkají jako, že žádná pravda není. Což je už vlastně opakování toho, co říkali sofisté ve starověku, kteří filosofii

chápal jako spolehnutí, já to teď řeknu tím novým způsobem, který samozřejmě není zcela přesně řecký, ale je to to, co nám dovoluje navázat na to Řecko a přesto jaksí ne na to, co odmítáme.

Tedy koncepce filosofie je kupodivu použitelná také dnes. Ta řecká s malými, s nepatrnými úpravami. Totiž, že filosofování znamená spolehnutí na tu pravdu. Naprosté spolehnutí na pravdu. A zároveň vědomí, že já ji nemám. Kdybych ji měl v kapse, tak jak já se na to můžu spoléhat? To je velmi podezřelé spoléhání. Když já nevím navíc, jestli je to pravda. Já to musím podrobovat zase dalšímu zkoumání ve světle pravdy, kterou nemám. A zase jsme tam zpátky. Čili spolehnutí na to, že není úplně fuk, co dělám, jak myslím a tak dál, že to není otázka konvence, že to není otázka nějakého nahodilého vývoje a že by bylo možné něco takového jako v živé přírodě, že prostě někdo se vyvine na souši a pak to filos do vody a stane se to jakoby rybou, ale dýchá to vzduch. A takovýhle nějaký takový divný je to větvení a že je možné, prostě není tomu tak.

Rozhodující tady je cosi, co nakonec, a dokonce pak se ukáže, že to jde aplikovat i na ten vývoj živých bytostí, ale to teď nechme stranou, že tady prostě je něco pravého a něco nepravého, že nejsme v nějakém neutrálním prostoru, nýbrž že tam je jakési nahoře a dolů, jenomže my to dobře neznáme a musíme to teprve zjišťovat, teprve poznávat, takže se sami nasadíme a že to je riskantní podnik. Tohleto, že tedy si musíme uvědomovat, to vydrží z té staré koncepce filosofie a zároveň teda vydrží i to, že taková představa suverénního vědění, které si je samo jisto sebou, že je také protifilosofická a nefilosofická, že tohleto je nesmírné nebezpečí z druhé strany. Tedy dneska je obrovským nebezpečím suverénní, sebevědomá, arogantní věda, ale také stejně suverénní, sebevědomé a arogantní protivědecké mýtizování. Obojí je nebezpečí, kterému se musíme vyhnout. A vyhýbáme se tomu jedině tím, že se budeme pokoušet o nové filosofické, nové pojmové zpracování toho, co už se stalo naší zkušeností. A otevírání dveří na cesty nebo vrat, bran na cesty, které budeme muset teprve prošlapávat. Které nejsou hotové, které nám nikdo neprošlape za nás. Tedy my to musíme vyzkoušet a musíme mít tedy nějaký smysl pro to, že to není jedno, kudy půjdem.

Ale staré cesty, staré silnice nebo dokonce staré dálnice už nám k ničemu nebudou. Pro filosofii chodit po dálnicích, nebo jenom po silnicích, to je vlastně úpadek. Filosof by nikdy neměl chodit po dálnicích nebo i po velkých silnicích. Ze začátku se musí naučit chodit po cestách, později po stežkách a cílem filosofie je prošlapávat ty ještě nikdy neprošlapané stežičky do budoucnosti. Protože to, co představují ty silnice a dálnice, to jsou spíš jakési monumenty, které varují. To jsou monumenty omylů, které nesmíme opakovat.

Vestigia terrent. A to jest: stopy odstrašují. A zejména když těch stop je moc, takže dokonce už je to prošlapaná cesta nebo dokonce asfaltová silnice, nebo dokonce dálnice. Mnohaproudová dálnice. Ty jsou užitečné, ale ne filosoficky. Filosoficky je vždycky třeba se vydávat na nové stežičky a vyzkoušet, jestli by to šlo. Géniové prošlapávají ty stežičky první, tam kladou teprve své nohy, tam, kde žádná stežička nebyla, a tím vlastně z toho dělají ty stežičky.

Mimochodem s touto metaforou si pohrával Heidegger, když mluvil o... je to taková malinká knížečka *Holzwege*, kde mluví o takových těch stežkách v lese. Holz je tady ve smyslu les. V lese jsou takové stežičky a my nevíme, jestli je to prošlapáno zvěří nebo hajným nebo nějakými houbaři. My to musíme zkusit a uvidíme, kam to vede. Jestli nás to vede jenom k nějakým jiným částem lesa, nebo jestli to má nějaký cíl. My to musíme vyzkoušet a v případě, že to k něčemu slušnému vede, co ještě není docela tak známo, prozkoumáno, no tak z toho můžeme prošlapat větší cestu. Ale ne na dlouho. Zase to necháme, pak ať se toho chopí věda a dělá tam ty silnice a dálnice a zas filosof bude dělat něco nového.

Takže poslání filosofie je vlastně chodit tam... v mapách se to nazývalo *hic sunt leones*, tam jsou lvi. To jest nikdo nevěděl, co tam je, tak se psalo „tam jsou lvi“. A proto jsem tam nešel, poněvadž tam

byli lvi a oni by mě bývali sežrali, takže tam mapa je nezakreslená. To jsou bílá místa na mapě. Těch bílých míst je celá řada a my o nich nevíme. Filosofie má také jednu velkou úlohu, aby ukazovala, kde ta bílá místa jsou a snažila se tam vstupovat v prvních krocích, prvních šlápotách. Filosof to musí zkusit. Samozřejmě, že si narazí.

Patočka v *Platón a Evropa* má někde na začátku takové místo, že říká, že vlastně takovou fatální záležitostí, osudem člověka je, že ztroskotává. Já si myslím, že to je zbytek jeho existencialistického mládí, které si dává záležet na tom prožívat tu otřesnost, prožívat tu také... víte, jak mluví o solidaritě otřesených. To otřesení po mém soudu tam u něho hraje jakousi mimořádnou úlohu. Po mém soudu je to jenom zčásti pravda, že vedle té otřesenosti k filosofii patří taková hluboká víra. Hluboká víra, že je něco nahoře a dole, že není to libovolné, jak se orientujeme. Že tedy je něco pravého a něco nepravého a že tedy to, že my nevíme a že to musíme zkoušet a ověřovat si a tak dál, že to je tedy náš osud, ale náš osud není v tom, že vždycky ztroskotáváme.

My přece víme, že celá evropská civilizace, celá kultura spočívá na tom, že ne všechno bylo ztroskotání. I když toho ztroskotávání tam bylo mnoho, ale ztroskotávání samo může mít smysl pozitivní. To není konec. To je podstata evropského myšlení a evropského stylu životního, že žádné ztroskotání není nebo nemusí být koncem. Že ztroskotáním to smysluplné nekončí, nýbrž že smysl je to, co jde přes každé ztroskotání. To není osud, to není *fatum*, to není *kismet*, že všechno ztroskotá.

Stejně tak jako není *kismet*, že každá živá bytost kromě toho, že se zrodí, tak také umírá. My musíme pochopit, že to umírání má smysl. A že dokonce život si to umírání podrobil, že smrt slouží životu. Že to není vítězství... smrt nevítězí. Život vítězí nad smrtí tím, že si ji použije zapřaženou do svého vozu. Bez smrti bychom pořád byli těmi jednobuněčnými, akaryonty nebo prokaryonty. Díky smrti, díky výběru... to je jistá forma, možná, že by to šlo jinak, možná, že někde jinde to jde jinak, ale prostě toto je fakt, že život zjistil, že k postupu nejenom dopředu, ale také výš – jak to říká Teilhard, kupředu a výš – že je možný díky smrti. Díky tomu, že život si podmanil smrt.

„Kde je smrti vítězství?“, říká apoštol Pavel. Na tohle nemyslí, ale toto myslím je to základní. Kde je smrti vítězství? Kolik těch bytostí živých už umřelo a podívejte se, kam až ten život dospěl. Čí to je vítězství? Smrti? To je vítězství života. Tedy to, že jaksi pan Patočka řekne, že je osudem, je fátém pro člověka, že troskotá. To trochu připomíná Jaspers. Jaspers říká také: Člověk je Dasein, které je jenom možná existence, a existencí se stává v mezních situacích a v mezních situacích člověk troskotá.

Ale také Jaspers – mimochodem to není existencialista, to je filosof existence – také to mohlo mít vliv na Patočku, i když spíše myslím, že měl na něj vliv Heidegger. Ale tam jsou zase, tam je ta mystika toho ni, nicoty a tak dál. Já myslím, že se tím nemusíme nechat příliš imponovat.

Zkušenost je taková, že kde je nicota, když tady vidíme tohle všechno? Já nevím, jestli jsem o tom mluvil, tuto nejhlubší otázku postavil Leibniz, když se táže v té Milosti a přírodě – to předchází Monadologii v tom výboru, který vyšel, a je to vlastně ze stejné doby, z té závěrečné doby Leibnizova života a myšlení – když se táže: Proč vlastně je něco? Proč není spíše nic?

Na to odpověď je možná tak, jako byla možná odpověď na Zenóna díky vynálezu infinitezimálního počtu, právě Leibnizova a Newtonova, tak podobně odpověď na tuto otázku je možná teprve, když definitivně zúčtujeme s metafyzikou. Jakožto v určitém pojetí, se starou metafyzikou, poněvadž já jsem pro to zachovat to slovo pro novou metafyziku. Poněvadž metafyzika je hezké slovo a původně bylo vymyšleno ne filosofy, takže je k volnému použití. My nemusíme prostě respektovat nějaký čin nějakého knihovníka někde, který vymyslí toto slovo a pak je dodatečně filosoficky interpretováno. My si můžeme se stejnou svobodou interpretovat metafyziku novým způsobem.

Ale ta tradiční metafyzika spočívá v tom, že stále počítá s něčím, co se nemění, co je neproměnné. No a tedy, když už víme, že všechno se mění, tak otázka, proč vůbec je něco a ne nic, ještě pořád v sobě obsahuje jakýsi relikt metafyziky. Že tedy platí ex nihilo nihil, jak to říkali staří, že z ničeho nemůže nic povstat. Hrubá chyba. Proč zrovna nic má být chápáno metafyzicky jako něco neměnného? Naopak, my musíme vycházet z toho, že všechno se mění, a tedy také nic. A jak se může nic změnit? Jedině v něco.

Základní charakteristikou světa, v kterém žijeme, je proměnlivost. Nic tady není, co se nemění, leč by se to velmi usilovně uchovávalo v té pseudo-neměnnosti. Je to práce uchovat něco. My to musíme vidět z naší denní zkušenosti, když postavíme barák, tak musíme udržovat střechu, jinak nám to všechno shnije. Co se neudrží, tak nevydrží. Všechno, co jest, pomíjí. Ničí se, zaniká. Je potřeba to udržovat, když to chceme udržet. To nejde nechat být. Nechat být znamená pustit to k zahynutí. To platí například pro ekologické snahy.

My nemůžeme nechat přírodu být. To znamená ji nechat uhynout. My ji musíme uchovávat, my musíme udržovat přírodu. Jako zahradníci. Ekologická perspektiva je v tomhle, ne jenom nechat být. Seinlassen. Ne, ne. My to musíme udržovat, převzít odpovědnost. A to je proto, že je něco nahoře a dole a my to musíme vědět lépe než ty kytky. Ty kytky to prostě nevědí a prostě uhynou. Ony si to nedovedou změnit jinak. My jsme to poškodili, my to musíme udržovat.

Tedy a takhle se to musí týkat všeho, takhle musíme chápat všechno: tedy nic není metafyzické nic. Nic je to, z čeho věci vznikají. Neplatí, že ex nihilo nihil, nýbrž naopak ex nihilo omnia. Všechno je z ničeho.

A to už jsou první kroky té nové filosofie, která se samozřejmě bude teprve pěstovat, my to musíme s tou svobodou a otevřeností zkoušet. A samozřejmě zpočátku to může vypadat jako nedomyšlené, polopromyšlené. Ty velké staré soustavy jsou velmi imponující. Jenomže ty už nefungují, ty nám neslouží.

Vidíte, že filosofie nám nic netvrdí, žádné filosofické základní pravdy neexistují. Filosofie je ustavičné zkoumání všeho, co se tváří jako pravda, a to ve světle pravdy, kterou ta filosofie nemá. To je ten základní jakýsi paradox a paralogismus filosofie. Bez toho filosofie není možná. To znamená zároveň, že není možná bez základního spolehnutí na to, že pravda nějakým způsobem je významná pro náš život a také pro myšlení. I když nejsme jejími vladaři, nýbrž ona naopak je naší vládkyní.

Tato víra, toto spolehnutí na jediné spolehlivé, totiž to, co přichází... Nikoliv, pravda tedy není dána, ani není podrobena nebo není odvozována. Nemůže být odvozována z toho, co jest. Poněvadž všechno, co jest, pomíjí. Jaká by to byla pravda, která pomíjí? Pravda nemůže pomíjet, ale jediný způsob, jak zajistit, aby pravda nepomíjela, je, že není, že přichází. A vždy znovu přichází. A všechno, co tady na tomto světě je, je vlastně odpověď na tuto přicházející adventivní pravdu, nebo adventní pravdu. Jak ten svět, tak zejména naše lidské chování a naše myšlení.

Tak já mám dojem, že tímhle můžeme skončit. Rád bych, abyste to brali jako jakousi vizi, riskantní vizi, která ale může oslovit každého, kdo si přestal myslet, že filosofie je něco věčného. To jest, že to je nějaká disciplína, která na rozdíl od věd, které se vyvíjejí, je věčná, je neměnná, je ve svých základních... Tohle to ještě někdy se říká. Není tomu tak. Dokonce ani nemůžeme uznat, že by filosofie byla založena na nějakých základních neměnných pravdách. Naopak filosofie bude vždycky vyzývat teologii, aby ani oni si nemysleli, že teologie je založena na nějakých neměnných pravdách, poněvadž vlastně teologie je lidský pokus, lidský systém, to není nic, žádná zjevená pravda. Nýbrž každá pravda nebo každé pravdivé osvětlení teologického systému zase ukazuje ten teologický systém ve světle pravdy a ten teologický systém se musí cítit jako odpovědný za toto osvětlení a

musím na to tedy odpovědět svou vnitřní proměnou. Teologie není eo ipso disciplína, která by byla už zformovaná, nýbrž každá teologická soustava se musí vždy znovu proměňovat pod tlakem té oslovující pravdy. Tedy ani po této stránce není žádná věčná filosofie, ale také není žádná věčná teologie. A tím méně věda, samozřejmě.

Takže to by bylo asi vše. Já vám přeju úspěšné zakončení ročníku a hodně volného času, aby vás doma nehonili na nějaké domácí nebo zahradní práce, nebo kde, já nevím, podle toho, odkud jste, na poli – tam je to potřeba, ale nechte si vždycky trochu volného času na čtení filosofů. My se ještě budeme vidět, takže snad se nemusíme loučit.